

УДК 378.1:355.232.2

«Я-КОНЦЕПЦІЯ» ПІЛОТА ЯК МОТИВАЦІЙНИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЛЬОТНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПІЛОТІВ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Р. В. Невзоров

*м. Харків, Харківський національний університет повітряних сил
імені Івана Кожедуба*

roman_nevzorov@ukr.net

У статті розглянуто досі не розкриті у спеціальній науковій літературі проблему «Я-концепції» проблему формування «Я-образу» пілота як мотиваційного фактору набуття курсантами льотних компетентностей у системі вищої військової освіти України. Автор, на основі аналізу існуючих по темі джерел, проведеного на базі Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба експерименту та власного досвіду підготовки курсантів-льотчиків, розкриває значення сфери свідомості, відомої як «Я-концепція» (і «Я-образ» як її складника), у формуванні професійних компетентностей курсантів. Визначено динаміку психоемоційних стереотипів, установок та раціональних складових професійного самоусвідомлення у процесі здобуття вищої освіти взагалі й під час тренажерної підготовки зокрема. У рамках проведеного експерименту сформульовано основні властивості особистості майбутнього пілота, а також шляхи їх формування з допомогою доцільної модифікації освітніх умов; виокремлено маркери й критерії оцінки їхнього становлення, а також психолого-дидактичні складові «Я-образу» майбутнього військового пілота. Автором статті сформульовано етапи набуття достатнього інтеріоризованого суб'єктивного «Я-образу» пілота, що включає ірраціональну суб'єктивну, раціональну суб'єктивну й раціональну об'єктивну складові. Задля перевірки гіпотези та експериментального формування такого образу було імплементовано низку психолого-дидактичних методів та практик. У статті наголошується також на важливості тренажерної підготовки, яка має великий потенціал при діагностуванні та коригуванні професійно вагомих якостей.

Ключові слова: «Я-концепція»; «Я-образ» пілота; професійні компетентності; професійне «Я».

Вступ. Складні умови, в яких Українська держава вже четвертий рік відстоює свою незалежність, суверенність і територіальну цілісність, проведення Операції об'єднаних сил (ООС), а також євроінтеграційний вибір і задекларований владою курс на вступ до НАТО, об'єктивно актуалізують необхідність перегляду і осучаснення системи підготовки військових льотчиків у вітчизняних закладах вищої військової освіти (ЗВВО).

Теоретичні дослідження і практичний досвід свідчать про те, що це завдання можливо вирішити не тільки в площині серйозної технічної модернізації навчально-матеріальної бази підготовки, а й у сфері дидактичного, науково-інформаційного оновлення програм, підходів і базових установок системи навчання льотчиків військової авіації. Таке оновлення повинно враховувати найсучасніші наукові досягнення військової педагогіки і передовий аналогічний досвід, передусім держав-членів Північноатлантичного альянсу.

Гуманістичний зміст цього вкрай важливого завдання полягає ще й в тому, щоб на майбутнє унеможливити трагедії, подібні той, що сталася 16 жовтня поточного року у Вінницькій області під час спільних військових навчань з НАТО, в якій загинули український військовий пілот І. Петренко і військовослужбовець США.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати останніх досліджень свідчать, що особистісно орієнтоване навчання і компетентнісний підхід сьогодні доцільно включити в основу дидактичної підготовки військових льотчиків. Так, О. Панфілов та Л. Петрова, вивчаючи психологічні особливості сучасного військового, зазначають: «Військова освіта має забезпечувати умови для формування та самореалізації особистості, гнучкість і варіативність навчання, виражену гуманітарну спрямованість, значущість та престиж військової служби. Кінцевим результатом діяльності усіх рівнів військової освіти є всебічно освічена особистість, яка адекватно сприймає реальність, має системний світогляд і аналітичне мислення, здатна приймати оптимальні рішення відповідно до профілю своєї військово-професійної діяльності» [8, с. 204].

Особистість пілота, зокрема військового, як об'єкта військової та авіаційної педагогіки і психології, досліджувалась А. Вороною, Д. Гандером, В. Козловим, Р. Макаровим, Н. Ладугубець, О. Марченко та деякими іншими науковцями в основному в контексті психолого-педагогічних основ професійної підготовки. Окремі аспекти формування професійно важливих якостей, що, інтеріоризуючись, komponують раціонально-емоційний «Я-концепція» пілота, висвітлені у працях С. Суркової (вивчення принципів просторового орієнтування і пов'язаних з цим професійних якостей) [10, с. 184–189], С. Асріян (дослідження проблеми формування спеціальних умінь у майбутніх пілотів міжнародних

авіаліній на основі міжпредметних зв'язків технічних дисциплін) [1], Л. Зеленської (розробка методики навчання дисципліні «Безпека польотів» майбутніх пілотів у вищих навчальних закладах) [4]. Формування професійної надійності вивчали Є. Дерев'яно, В. Мильніков, Ю. Воронцов, В. Кузнецов, В. Кодола та ін.

Зв'язок між поведінкою, діяльністю й особистістю був у загальних рисах описаний О. Леонтьєвим, С. Рубінштейном, Г. Костюком та ін. Загальну основу сучасного наукового розуміння «Я-концепція», як особливої сфери людської свідомості, запропонували У. Джеймс, Р. Бернс, А. Налчаджян, Т. Шибутані, Ю. Орлов та ін.

Ці наукові праці є релевантними для нашого дослідження, але вони не розкривають особливостей освітнього і особистого просторів майбутнього військового льотчика, залишаючи поза увагою «я-концепція» його особистості. З цього приводу В. Ягупов відзначає: «Важливо пам'ятати: особистість військового фахівця – це продукт не тільки впливу ззовні, вона розвивається та вдосконалюється в процесі власної активної діяльності» [11, с. 12].

Проте, особистість майбутнього військового льотчика в контексті її самоформування й самоусвідомлення («Я-концепція») ще не була об'єктом спеціальних досліджень.

Метою статті є вивчення «Я-концепція» як системоутворюючого й мотиваційного чинника формування професійних льотних компетентностей курсантів рівня освіти «бакалавр» у вищому військовому навчальному закладі.

Виклад основної частини. Для розуміння базового поняття цього дослідження концептуальне значення має інтерпретація «Я-концепція» Р. Бернса, який визначив її як сукупність усіх уявлень індивіда про себе, пов'язаних з їх оцінкою [2, с. 7]. В її структурі вчений виділяє: описову складову («Образ-Я» або «картина-Я») та складову, пов'язану із ставленням до себе або до окремих своїх якостей (самооцінка або ухвалення себе). Таким чином, «Я-концепція» є визначальною частиною свідомості особистості щодо самоусвідомлення і самооцінки оточуючого світу.

Автор виходить з позиції того, що «Я-компетенція» впливає і на такий вид свідомості як професійна свідомість, що реалізується на таких етапах: професійний відбір - професійна підготовка - професійна компетентність і свідомість - професійний досвід (найвища характеристика, що не має верхньої якісної межі й формується впродовж всього життя). Відтак, залежність усвідомлення необхідності формування професійних компетенцій та мотивоване ставлення до них від «Я-концепція» особистості виглядає цілком закономірною. Отже, чим вона розвиненіше у курсантів-льотчиків, тим очевидніше будуть їх навчальні досягнення. При цьому, важливо створити відповідні умови - освітнє й особисте середовище – для такого розвитку.

Досягненню вищевказаної мети у льотних ЗВВО заважає, насамперед, недосконалість технічних засобів підготовки. Так, вітчизняна підготовка майбутніх військових льотчиків обмежена кількістю годин нальоту та наявністю в матеріальній базі переважно авіаційних тренажерів, які не відтворюють всіх умов польоту у вигляді симуляції акселераційних навантажень на курсанта. За таких недосконалих матеріально-технічних умов підготовки вкрай важливо максимально «підтягнути» її психологічно-педагогічні аспекти. Остання є базою загального системного підходу до формування професійної готовності майбутніх військових льотчиків до виконання завдань за призначенням.

Задля подолання наявних проблем з повною симуляцією бойового польоту необхідно більше уваги приділити внутрішньому усвідомленню особистого професійного образу курсантів льотних напрямів підготовки військових ЗВО. З іншого боку, потребують істотного перегляду навчальні програми підготовки з метою розширення змісту профільних та загальних дисциплін. Це пов'язано з тим, що в процесі формуванні у курсантів-льотчиків системи компетенцій з вирішення професійних завдань (розумові дії і мисленнєві реакції, пов'язані з готовністю до виконання бойових польотів) необхідно розширювати гуманітарну складову освітнього процесу, перетворюючи курсантів на споживачів інтелектуального продукту. Це в майбутньому має збалансувати інтелектуальну й технічну складові освітнього процесу й сприяти рефлексії кожного курсанта у напрямку вибудовування абстрактного й особистого («Я-концепція») образу льотчика.

Зрозуміло, що проектування навчально-пізнавальної діяльності льотчиків має забезпечувати високу стабільність особистісного успіху. Перехід до компетентнісної моделі формування готовності до виконання бойових польотів робить пріоритетними такі технології, які дозволяють трансформувати зміст військової освіти в цілісний проект майбутньої професійної діяльності через постановку та вирішення системи завдань, проблемних ситуацій. Існуюче на сьогодні розмаїття ідей щодо навчання й виховання особистості зводиться до того, що система освіти має перебудовуватися відповідно до психологічних особливостей курсанта чи студента, його інтересів і прав, тобто ставати особистісно центричною.

З іншого боку, професія льотчика, на відміну від інших технічно-соціонімічних спеціальностей,

найбільш відповідальна й передбачає, порівняно з іншими, підвищену самосвідомість, наявність постійної внутрішньої напруги й постійного самовдосконалення, тому основою усвідомлення свого професійного «Я» має бути підтримання у собі перманентної активності або готовності до включення й реалізації основних процесуальних компетентностей. Одним із шляхів їх формування є сприяння самоусвідомленню й виробленню в рамках освітнього процесу конкретних і абстрактних цілей, які на психологічному рівні складатимуть так званий «Я-образ» пілота.

Досвід викладання професійних дисциплін свідчить про те, що базовий «Я-образ» майбутнього професіонала, а особливо здатність до постійної відносної активності, напруги і прагнення до самовдосконалення, гіпотетично має виробитися впродовж перших двох років навчання. Проте пропедевтична діагностика засвідчує, що екстравертний, відповідальний, активний і креативний «Я-образ» льотчика первинно формується ще на етапі допрофесійної (льотної) підготовки. У подальшій освітній діяльності концентрація часу та звання до напруги мають сформувати й підвищувати такі необхідні для виконання бойових завдань якості, як сміливість, відповідальність, інтерес до нового, технічно-гуманітарну інтенцію особистості. Ці якості в ідеалі мають бути наявними вже на початковій, фактично на рівні абітурієнта, фазі навчання.

Специфіка формування «Я-образу» майбутнього військового льотчика та його експериментальна перевірка. В результаті проведеного автором експерименту сформульовано основні властивості особистості майбутнього льотчика, а також шляхи їх формування за допомогою доцільної модифікації освітніх умов; виокремлено маркери й критерії оцінки їхнього становлення. Розглянемо основні складові «Я-образу» пілота, які у процесі навчання, а потім і професійного зростання впродовж життя інтегруватимуться крізь особисті модальності життя кожного курсанта в індивідуальний професійний стиль.

Виходячи з теорії, а також на особистого викладацького досвіду автора, виокремимо наступні складові «Я-образу» майбутнього військового пілота:

а) усвідомлення, інтерес і потреба в плануванні й фактичній здатності продуктивно працювати в напрямку набуття системи знань, умінь і можливостей розв'язувати професійні льотні задачі; у реалізації виконання розумових дій та готовності до виконання бойових завдань;

б) зорієнтованість курсанта на дидактичну сенситивність до впровадження сучасних технологій навчання й засвоєння ІТ-технологій, зацікавленості в передових технічних впровадженнях;

в) суб'єктивне бачення себе як високопрофесійного й високо мотивованого фахівця в обраній сфері;

г) об'єктивне бачення й оцінка інструкторсько-викладацьким складом зовнішніх (компетентнісних) та внутрішніх (психологічних) професіональних властивостей курсанта.

Об'єктивна дидактична складова, що формуватиме «Я-образ» пілота, включає: теоретичну основу льотної справи; змістову частину (цілі навчання, зміст навчального матеріалу відповідно до стандартів підготовки пілотів, усвідомлення достатніх компетентностей); процесуальну частину (організація навчального процесу, методи й форми навчальної діяльності курсантів та викладачів, управління освітнім процесом, діагностика освітнього процесу); потенційно відкрити незавершену частину (набуття досвіду в процесі професійної діяльності, зорієнтованість на освіту впродовж життя).

Коригування професійно важливих якостей майбутніх пілотів, а також проблема професійного вдосконалення льотної складової під час вказаного експерименту вирішувалися в рамках стимулювання аналітичного стилю мислення з опорою на емоційні, оцінні й інші ірраціональні особисті підходи до набуття професії. Прагматичний аспект було доповнено формуванням ієрархії професійних навиків в рамках наземної підготовки: теоретичної, фізичної і тренажерної.

Автором сформульовано етапи набуття достатнього інтеріоризованого суб'єктивного «Я-образу» пілота, що включає ірраціональну суб'єктивну, раціональну суб'єктивну й раціональну об'єктивну складові. Вони стали основою гіпотези експерименту. Задля перевірки гіпотези було імплементовано низку психолого-дидактичних методик та практик.

Так, на початку експерименту було здійснено пропедевтичну діагностику початкового «Я-образу» пілота серед першокурсників Харківського національного університету повітряних сил імені Івана Кожедуба шляхом підбору інтерв'юерами словесних та образних асоціацій щодо очікуваного в майбутньому образу свого професійного «Я». Аналіз результатів цього діагностування засвідчив переважно ірраціональну складову базового (наївного) образу пілота, який був кваліфікований як образ очікуваного професійного «Я». Його квінтесенцію можна сформулювати у вигляді концептуальних категорій РОМАНТИКА, ПРЕСТИЖ, КРАСА (зовнішні ознаки, пов'язані зі стереотипами щодо льотних та військових професій, наявність усталених символів й атрибутів: уніформа, авіаційне спорядження, літак як символ та інструмент подолання звичних фізичних

параметрів); НЕБО, ГЕРОЇЗМ, ЕЛІТАРНІСТЬ (внутрішні, особистісно значимі цінності, що сприяють самоствердженню й викликають повагу серед оточення).

У рамках діагностувально-експериментальної частини здійснено також перевірку прикінцевого усвідомленого професійного «Я-образу» серед курсантів 4-го року навчання перед етапом отримання рівня освіти «бакалавр». Вихідні результати пропедевтичного та проміжного (4-й курс) діагностування усвідомленого «Я-образу» пілота було піддано аналізу за динамікою раціональних (більш об'єктивних) та ірраціональних компонентів, результати аналізу яких можна навести на рис. 1:

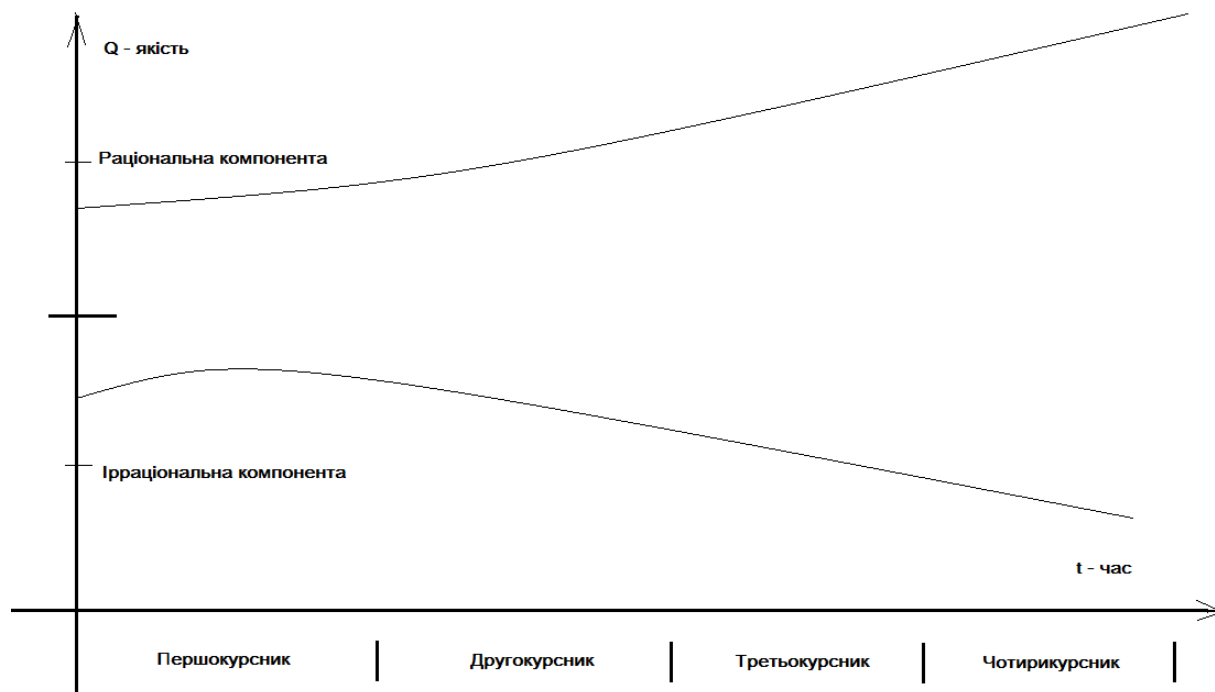

Рис. 1. Динаміка складових «Я-образу» пілота під час навчання

Рисунок демонструє відмінність між динамікою раціональних та ірраціональних компонентів «Я-образу». Так, якщо зростання усвідомлених (раціональних) складових професійного «Я-образу» виявляє із набуттям компетенцій практично лінійне зростання, то емоційна ірраціональна складова зазнає максимуму на першому році навчання, а потім - лінійного спадання. При цьому 32 % курсантів вказують на розчарування в первинному стані очікувань. Отримані дані свідчать, що на першому-другому році навчання необхідно максимально враховувати співвідношення емоційного й раціонального бачення свого професійного «Я».

Окремим важливим напрямком вироблення у курсантів усвідомленого професійного «Я» вважається тренажерна підготовка, яка має великий потенціал при діагностуванні та коригуванні професійно важливих якостей. Її основний недолік – це усвідомлення курсантом «нереальності» польоту, що знижує емоційну напругу при симулятивному польоті й, відповідно, слабо підкріплює емоційну складову «Я-образу». З'ясовано, що близько 36% учасників експерименту з відносно лабільною психікою, під час тренажерної підготовки виявляють емоційне напруження близьке до показників при реальному польоті (збільшення частоти серцевих скорочень, суб'єктивні показники хвилювання та внутрішньої напруги). Саме для цієї категорії курсантів тренажерна підготовка є близькою за психоемоційним впливом до реального польоту.

І. Смирнова вважає, що існуючі на сьогодні методики тренажерної підготовки недостатньо ефективні внаслідок процесуальної й психологічної розрізненості засобів наземної підготовки (теоретичної, фізичної, тренажерної) [9]. На нашу думку, в основі миттєвих і правильно прийнятих рішень при виконанні бойових завдань лежить інтегрально-універсальна якість пілота почуватися впевнено в усіх сферах і ситуаціях, що неможливо без розширеної свідомості й інтелекту, а значить, жоден окремий елемент освітньої системи не може бути визначальним при підготовці курсанта.

Багатоаспектне вивчення складових «Я-образу», які, як фактори впливу на курсанта, можна розглядати як зовнішні та внутрішні інформаційно-енергетичні ресурси, доцільно подати у вигляді візуалізованої схеми (рис. 2):

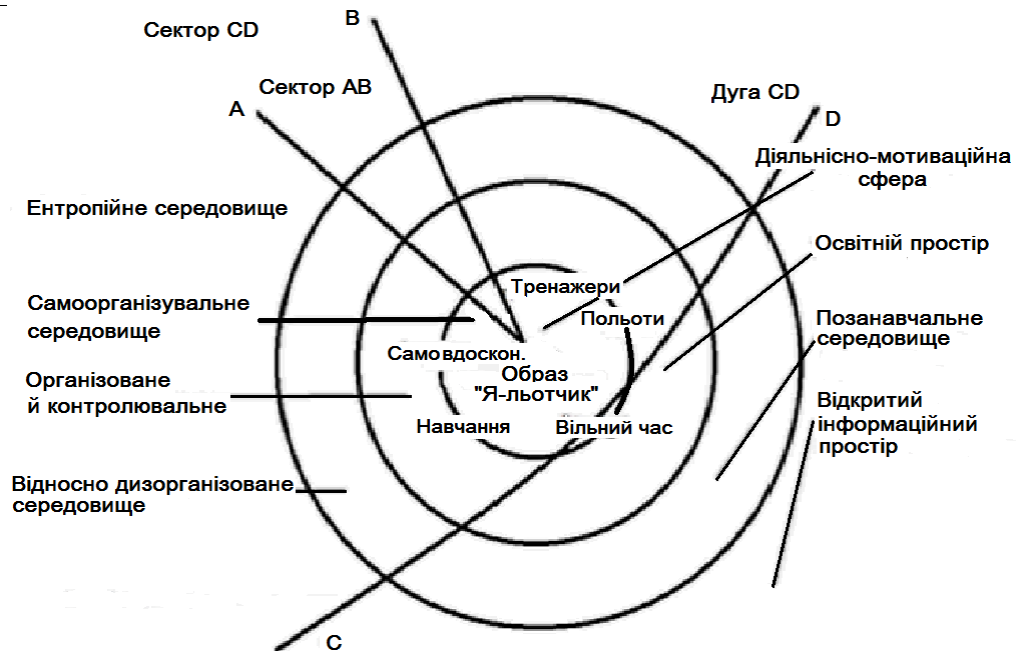

Рис. 2. Системне бачення підготовки пілота з урахуванням інтенції особистості, педагогічних і непедагогічних факторів впливу

Схема демонструє два діаметрально протилежні типи внутрішніх інтенцій курсанта (дуги АВ та CD). Так, сектор АВ зображає деструктивну інтенцію курсанта, сфера інтересів й мотивів особистості якого звужена й розширюється у бік ентропійного (інформаційно розсіяного) середовища. Причина перебування таких курсантів у центрі освітньої системи, як правило, не іманентна й не мотивована глибоким романтично-практичним прагненням стати військовим пілотом. Дуга CD демонструє інтенцію успішного курсанта з розширеним кругозором. Вершина кривої, як і вершина сектору АВ, також перебуває в центрі формування «Я-образу пілота», але його іманентність, природність, вмотивованість і бачення дозволяє, успішно засвоюючи програму, виходити за позапедагогічне середовище і черпати знання й досвід для розширення кругозору як зі спеціально організованого, так і з ентропійного середовища.

Це пояснюється психологічною проблемою, яку можна назвати «проблемою студента»: типовий студент (курсант) свідомо або несвідомо уявляє свої інтереси антагоністами щодо навчального процесу й викладача. Він уникає управління й тяжіє, за схемою, до зовнішніх позапедагогічних кіл. Доцільним засобом подолання вищевказаних деструктивних інтенцій є формування установок, за якими льотна професія розвиває всі найкращі якості особистості. Тобто, курсант має зрозуміти, що саморозвивається, самонавчається і, як наслідок, «опанувавши повітря» з легкістю входить в широкі позапедагогічні й позапрофесійні кола й упорядковує для себе їхню емоційну й інформаційну ентропію. Остання спіралью ще більше розширює горизонти і надає професійної впевненості. У цьому й полягає синергетичний ефект правильно вибраної інтенції й глибокої вмотивованості.

Таким чином, раціональне усвідомлення очікуваних професійних якостей зростає майже лінійно упродовж усього періоду навчання, тоді як ірраціональна компонента зростає в уявному більшості респондентів власному «Я-образі» тільки до середини першого року навчання. Після цього настає суб'єктивне переживання «розчарування» у зовнішніх складових (атрибутах, престижі, романтиці) «Я-образу» пілота, й у подальшому емоційна складова лінійно спадає паралельно зі зростанням раціональної, тобто власне компетентнісної складової.

Висновки. Отже, за результатами проведеного експерименту було діагностовано, що найбільший емоційний мотиваційний потенціал зберігає початкове переживання й хвилювання курсантом престижності майбутньої професії, «романтичність» власне польоту або його імітації на тренажері. Найтісніший психоемоційний зв'язок, що мотивує курсанта у професійному зростанні й формуванні власного фахового образу, можна виразити двома корельованими концептами Я та ПОЛІТ, що експлікуються у таких суб'єктивних судженнях: а) ПОЛІТ – це небезпека, захоплення, перемога, велич, романтика, напруга, відповідальність; б) Я – особливий, героїчний, долаю внутрішні психологічні перешкоди, герой, воїн, хвилююся, готовий / готуюся до виконання бойових завдань, маю престиж, що є більшим, порівняно з наземними військами. Вказаний емоційний компонент залишається стійким, і

його потрібно утримувати й розвивати. Раціональний компонент професійного «Я» майбутнього військового льотчика амбівалентний: він містить раціональні установки й стереотипи щодо місця людської й власне особистої участі у льотній військовій справі, а з іншого боку, він «обростає» власне професійними компетенціями, навичками й установками, що формуються впродовж навчання. Саме останні послаблюють первинне романтичне забарвлення очікуваного «Я-образу», проте формують нові професійні емоційні якості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асриян В. Л. Формирование специальных умений у будущих пилотов международных авиалиний на основе межпредметных связей технических дисциплин: дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / Виктория Львовна Асриян. – Кировоград, 2007. – 163 с.
2. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Пер. с англ. – М.: «Прогресс», 1986.
3. Ворона А. А. Психолого-педагогические основы профессиональной подготовки летного состава : учеб. пособ. / А. А. Ворона, Д. В. Гандер, В. А. Пономаренко. – М. : МАПЧАК, 2000. – 340 с.
4. Зеленская Л. М. Методы обучения дисциплине «Безопасность полетов» будущих пилотов в высших учебных заведениях: дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Лилия Михайловна Зеленская. – Кировоград, 2006. – 169 с.
5. Козлов В. В. Безопасность полётов: от обеспечения к управлению / В. В. Козлов. – М. : Оперативная полиграфия, 2010. – 270 с.
6. Ладогубець Н. В. До питання професійної підготовки льотного складу цивільної та військової авіації / Ладогубець Н.В., Марченко О.Г. // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія: зб. наук. пр. – К. : НАУ, 2014. – Вип. 5(1). – С. 75–80.
7. Макаров Р. Н. Авиационная педагогика : [учебник] / Р. Н. Макаров, С.Н. Неделько, А. П. Бамбуркин, В. А. Григорьевский. – М. ; Кировоград : МНАПЧАК, ГЛАУ, 2005. – 433 с.
8. Панфілов О. Ю. Система військової освіти України як рамкова умова формування особистості військового керівника / О. Ю. Панфілов, Л. О. Петрова // Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил. – 2016. – Вип. 3. – С. 201–204.
9. Смирнова И. Л. Формирование интегративных теоретических знаний по специальным дисциплинам у будущих пилотов: дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Ирина Леонидовна Смирнова. – Кировоград, 2007. – 181 с.
10. Суркова Е. В. Методологические основы сравнительного исследования профессиональной подготовки будущих авиадиспетчеров / Е. В. Суркова, М. Е. Ломакина // Проблемы современной науки : сб. науч. трудов. – Ставрополь: Логос, 2013. – Вып. 7, Ч.1. – С. 184–189.
11. Ягупов В. В. Військова психологія : [підручник] / В. В. Ягупов. – К. : Тандем, 2004. – 656 с.

REFERENCES

1. Asriyan, V. L. (2007). *Formirovanie special'nyh umenij u budushhih pilotov mezhdunarodnyh avialinij na osnove mezhpredmetnyh svyazey tehniceskikh disciplin* [Formation of special skills of future pilots of international airlines on the basis of interdisciplinary links of technical disciplines]. (PhD thesis). Kirovograd.
2. Berns, R. (1986). *Razvitiye Ya-kontseptsii i vospitaniye* [Development of I-concept and education]. M.: Progress.
3. Vorona, A. A., Gander, D. V., & Ponomarenko, V. A. (2000). *Psichologo-pedagogicheskie osnovy professional'noj podgotovki letnogo sostava* [Psychological and pedagogical basis of professional training of a flight crew]. M.: Mapchak.
4. Zelenskaja, L. M. (2006). *Metody obuchenija discipline "Bezopasnost' poletov" budushhih pilotov v vysshih uchebnyh zavedenijah* [Methods of teaching the discipline "Safety of flights" of future pilots in higher educational institutions]. (PhD thesis). Kirovograd.
5. Kozlov, V. V. (2010). *Bezopasnost' poljotov: ot obespechenija k upravleniju* [Safety of flights: from security to management]. M.: Operativnaja poligrafija.
6. Ladogubets, N.V., Marchenko, O.G. (2014) *Do pytannya profesijnoї pidgotovki lyotnogo skladu tsyvilnoї ta viyskovoї aviatsii* [On the issue of professional training of civilian and military aircraft]. *Visnik Natsionalnogo aviatsiynogo universytetu. Seriya: Pedagogika. Psykhologiya: zb. nauk. pr.*, 5(1), 75-80.
7. Makarov, R. N., Nedil'ko, S. N., Bamburgin, A. P., Grigoreckij, V. A. (2005). *Aviacionnaja pedagogika* [Aviati on pedagogy]. Kirovograd: Mnapchak, GLAU.
8. Panfilov, O. Ju. (2016). *Systema vijsjkovoї osvity Ukraїny jak ramkova umova formuvannja osobystosti vijsjkovogo kerivnyka* [The sytem of military education in Ukraine as a framework condition for the formation of a military leader's personality]. *Zbirnyk naukovykh prac' Kharkivskogho universytetu Povitrijnykh Syl*, 3, 201–204.
9. Smirnova, I. L. (2007). *Formirovanie integrativnyh teoreticheskikh znaniy po special'nyh disciplinam u budushhih pilotov* [Formation of integrative theoretical knowledge in special disciplines for future pilots]. (PhD thesis). Kirovograd.
10. Surkova, E. V. (2013). *Metodologicheskie osnovy sravnitel'nogo issledovanija professional'noj podgotovki budushhih aviadispetcherov* [Methodological bases of comparative study of professional training of future air traffic controllers]. *Problemy sovremennoj nauki: sb. nauch. trudov*, 7, 184–189.
11. Jagupov, V. V. (2004). *Vijs'kova psihologija* [Military Psychology]. K.: Tandem.

R. Nevzorov. "I-concept" as a motivational factor of the cadets' professional flight competences formation in the Ukrainian system of military higher education. The article deals with the problem of a pilot's I-concept formation as a motivational factor of the acquisition of flight competencies by cadets. The issue of "I-concept" is still not highlighted in the special

scientific literature. The author, based on the analysis of existing sources, results of the experiment conducted on the basis of the Ivan Kozhedub Kharkiv National University of Air Forces, and his own experience of training cadet pilots as well, reveals the significance of the sphere of consciousness, known as “I-concept” (and “I-image” as its component), in the formation of professional competencies of the students. Its motivational role in their training is proved. The dynamics of psych emotional stereotypes, attitudes and rational components of professional self-awareness in the process of obtaining higher education in general and in training in particular is defined. Within the framework of the conducted experiment, the main characteristics of the future pilot’s personality were formulated, as well as the ways of their formation due to the expedient modification of educational conditions; the markers and criteria for evaluating their development were singled out. In the paper we have outlined such psychological and didactic components of the self-image of the future military pilot as: awareness, interest and need for planning and the actual ability to work productively in the direction of acquiring a system of knowledge, skills and opportunities to solve professional flight tasks; the orientation of the cadet on the didactic sensitivity to the introduction of modern technologies of training and interest in IT technologies; subjective vision of themselves as a highly professional and highly motivated specialists; objective vision and assessment by the instructor-teaching staff of external (competent) and internal (psychological) professional qualities of the cadet. To test the hypothesis and the experimental formation of such an image, a number of psychological-didactic methods and practices were implemented. The article also highlights the importance of training, which has great potential for diagnosing and correcting professionally significant qualities.

Key words: “I-concept”, “I-image” of the pilot; professional competences; professional “I”.